АДЗІНЫ СЕРП НА СЁННЯШНІМ ЖНІВЕ

Заглух той дом, што быў маім гняздом,
Што ў свет пусціў і радасць і бяду маю.
Не вечна ўсё пад месяца сярпом,
Хоць ён не зжаў нікога, — так я думаю,
Сялом і полем ідучы з кійком.

Мой след, што пяцьдзесят гадоў назад
Знаёмы быў з вясёлай сцежкай школьнаю,
Пакрыла забыццё травой няўмольнаю.
Ды смешна прагай папракаць няўтольнаю
Зялёную траву, якой я рад.

Электрастанцыя над рэчкай сіняю,
Магутнасцю на сорак кілават,
Не свеціць больш, хоць ёй гадоў няшмат.
Ніхто, апроч высакавольтнай лініі,
У змрочнасці яе не вінават.

Камбайн, жніва гарачага ўладар,
Давёў сярпы да стану непрыгоднасці.
Не вечна ўсё. Конь, хоць не страціў годнасці,
Але і ён ва ўладзе неабходнасці
Таго, што сеў на трактар гаспадар.

Старэючы, і я сачу з трывогаю
За часам, што мяне пераражыве.
Тут месяц ні пры чым. Няхай плыве
Ягоны серп над палявой дарогаю —
Адзіны серп на сённяшнім жніве!

1976

СЦЯГ БРЫГАДЫ

Паэма

1

Як ад роднай галінкі дубовы лісток адарваны,
Родны Мінск я пакінуў, нямецкай бамбёжкаю гнаны.
Міма дрэў, міма дрэў
Усю ноч я ішоў, — за спіною
Родны горад гарэў,
І не ведала сэрца спакою.
Я здарожыўся, сеў каля хатак,
Чакаючы сонейка,
У блакнот свой заношу пачатак
Вандроўнага дзённіка,
Дзень учорашні, вечар,
Ноч і сённяшні досвітак шэры,
Усе ростані і сустрэчы
Пішу на паперы.

. . . .

Што сказалі мне рэчы,
Калі я выходзіў з кватэры?

Рэчы хатнія ўсе
Аглядаў я з маўклівай тугою,
Бо прасілі мяне па чарзе,
Каб забраў іх з сабою.
Ані лыжкі, ні міскі
Застацца ў кватэры не хочуць,
Не згаджаюцца кніжкі,
Каб вораг паліў іх на плошчы.
Конь майстэрскай работы,
З кардону на колах драўляных,
Мне сказаў: — На каго ты
Пакідаеш нас, занядбаных?
Забяры, гаспадар, бо я тут
Усё роўна загіну...
Хіба я не вазіў з кута ў кут,
З кута ў кут твайго сына?
Як вайна пачалася, ты быў, гаспадар, на раёне
І адтуль да сям'і ў родны горад прыехаў ты сёння.
Гаспадыня ж учора
З малымі пайшла да вакзала,
А мяне яна з гора
На поезд з сабою не ўзяла.
Не хацеў адпусціць мяне сын,
Пакідаючы хату,
Не згаджаўся, каб жыў я адзін,
Каб я жыў без дагляду.
«Мы паедзем да бацькі ў раён,
Бацька новага купіць, другога», —
Гаспадыня сказала.
І ён
Развітаўся са мной ля парога.
Не купляй, гаспадар, яму новага, пойдзем мы разам
Па дарозе да сына з табою, а стомішся часам,
Хоць і цяжка, цябе
Падвязу я ад шчырай спагады,
Верна сыну служыў і табе
Дагадзіць буду рады... —
Лялька гэтак сказала:
— І я не пайшла да вакзала...
Цягам доўгіх начэй,
Не закрыўшы вачэй,
Хіба мала
Я дачкі тваёй сон пільнавала,
Калі яна спала?..
Гаспадар, ты падай мне руку
І не стой на парозе,
І вядзі, як дачку,
У натоўпе людскім па дарозе.
Дзецям ногі баляць, іх дарога цяжкая стамляе,
Я ж слухмяна пайду за табою, бо я нежывая.
Дзеці просяць то есці, то піць,
Пыл сухі ім раты забівае,
Я ж не буду прасіць,
Бо я лялька, бо я нежывая.
Самалёты ляцяць адусюль,
Дзецям смерць пагражае,

Не баюся я куль,
Не баюся, бо я ж нежывая...
Адпачыць па дарозе захочаш,
Адыдземся ў пушчу,
Буду сон твой ахоўваць ахвоча,
Вачэй не заплюшчу.

Усе рэчы агледзеў патроху,
І ўзяў я ў дарогу
Толькі лыжку,
Па праву
Запіхнуўшы яе за халяву.
Хоць яна мне і муліцца,
Ды неабходна ў паходзе...

Чым сустрэла мяне мая вуліца,
Як я выходзіў?

Мы жылі з ёй у згодзе, былі з ёй амаль што сябрамі,
Шырыню, даўжыню яе ўласнымі змераў нагамі,
Крокі ўчуўшы мае, адгукалася рэхам знаёма,
Запрашаючы ў восьмы
Пад'езд камунальнага дома.

Я глядзеў, як акно
Мне прыемным агеньчыкам свеціць,
І было мне відно,
Як лажыліся спаць мае дзеці.
А цяпер яна стала
Вузейшай, даўжэйшай намнога
Як у часе абвала
Ў горнай цясніне дарога.
Не кватэр аганькі
Мірна ў вокнах гараць, як калісьці,
А агню языкі
Ліжуць ліпы салодкае лісце.
І пазнаць я не мог
Роднай вуліцы, ліп і каштанаў;
Рэха тысячы ног
Аглушыла мяне нечакана,
Падхапіла мяне, маё гора,
Жаданні, трывогі
І панесла за горад
Па бітаму шклу мае ногі.
Як у час навальніцы
Ад дрэва лісток адарваны,
Пакідаў я сталіцу,
Пажарам бязлітасным гнаны,
Прывыкаць да паходаў я
Пачынаю, —
Іх будзе нямала.
Доўга вуліца родная
Шлях мне ўначы асвятляла.
І пры гэтым святле
Я запісваю з болем у сэрцы
Час дакладны, але,
Час яе незабыўнае смерці.
Людзям тым прысвячаю радкі,
Невядомым імёнам,

Што на бруку ляжаць без рукі,
Без жыцця пад каштанам і клёнам.

Я хачу, каб вякі
Чорных асаў спалілі праклёнам,
Каб спалілі забойцу таго,
Яго сына і ўнука,
Хто з-пад крылля свайго
Бомбу першую кінуў на брук наш.
Хай загіне ўвесь род
І таго, хто апошнюю кіне,
Хай загіне ўвесь род, увесь зброд,
У пакутах загіне!

Ад імя жыхароў,
Наша вуліца Новамаскоўская,
Гавару, што з усімі пайшоў
У Чырвонае войска я.
Хоць і сцёрта ты, бачу,
Ды памяць твая не сатрэцца,
Бо грукоча твой попел гарачы
Ўсім нам у сэрца.
Я табе абяцаю і попелам родным клянуся,
Што з дарогі ўначы не саб'юся,
Вярнуся, вярнуся!..

2

Родны Мінск я пакінуў,
Пажарам і бомбамі гнаны.
Хто сказаў, што мой горад загінуў,
Што ён зруйнаваны?

Я не веру ні зарыву ўночы,
Ні воблакам дыму,
Бо чаму, як заплюшчу я вочы,
Стаіць прад вачыма

Мінск жывы, не нябожчык, —
І звоняць трамваі на плошчах,
Трупаў там я не бачу,
Не чую дзіцячага плачу?..

Што мяне палявыя дарогі
Вядуць, — я не веру,
Што па іх мае босыя ногі
Ідуць, — я не веру.

Я не веру нагам і дарогам
Бясконцым, бясконцым,
Што вядуць нас і полем, і логам
Пад чэрвеньскім сонцам.

Я не веру, што гэта мінчане,
Што гэта мінчанам
Малако прапануюць сяляне
І ў хатах частуюць іх чаем.

З самалётаў не зводжу вачэй
І не веру, — няўжо самалёты? —
Проста з неба ляцяць на дзяцей,
Сеюць смерць кулямёты.

Хіба можна паверыць, калі
Сэрца рвецца на часці?
Хіба дзеці, што полем ішлі,
Рэгулярныя часці?..

Што мяне ад раз'юшаных куль
Засланяе бяроза старая, —
Я не веру.

. . . .

Вайсковы патруль
Дакументы мае правярае.

З жыта выйшаў патрульны: — Адкуль?
У мяне ён пытае. —
З Мінска?
— З Мінска... застацца
І мне давялося без дома.
— А куды?
— Прызывацца.
— У гэта мястэчка?
— Вядома.
— А чаму табе, браце,
У мінскім ваенкамаце
Не прызвацца было?..
— Разбамбілі. —
Мяне прапусцілі.

Мне акопы відны,
Бліндажы па чатыры накаты.
Я спяшаюся.
Вось і яны —
Местачковыя хаты.
Апусцелі двары,
Вокны насцеж, закрэслены шыбы,
З хат глядзяць жыхары,
Да дарог прывыкаючы нібы,
Шмат людзей на дарозе.

Глядзяць местачкоўцы ў трывозе.
Хата. Хата.
Яшчэ адна хата.
Ганак ваенкамата.
— Ваша прозвішча?
— Рыбка.
— Завуць як?
— Завуся Алесем я.

Не ўпраўляўся я — шыбка
Запісваў таварыш...
— Прафесія?

Стаў я іншым, суровым,
Стаў новым ад ног да пілоткі,
Чалавекам вайсковым, —
Былой не пазнаеш паходкі.

Я з усіх сваіх рэчаў былых,
Асабістых, адзіных,
Для паходаў узяў баявых
Лыжку, боты, гадзіннік.

Лыжка трэба байцу на вайне
Для баршчу і для кашы,
Боты ўсюды спатрэбяцца мне —
І ў баях і на маршы.

А гадзіннік? Шчаслівы яго
Кіне так, без увагі,
Бо заўсёды ад шчасця свайго
Ён п'яны, як ад брагі.

Я ж гадзіннік з сабой захапіў,
Час па ім
Назіраю,
Бо шчаслiўцам ніколі не быў,
Быць такім
Не жадаю.

Не хачу сабе долі такой
У часы, калі гора
Разлілося слязьмі і крывёй
Скрозь ад мора да мора.

Я прайду з табой многа дарог,
Мой гадзіннік, мой браце,
І я ўбачу часы перамог
На тваім цыферблаце!

Нам гарматы ўжо чутны.
І рэха іх ловіць гушчар.
Мы ідзём.
Выклікае Зарудны —
Палкавы камісар.

У той дзень ён паставіў мяне
Ля брыгаднага сцягу,
Каб ахоўваў той сцяг
На вайне
Я, не знаючы страху.

3

Фронт даўно ўжо праходзіць за намі
Далёка на ўсходзе,
Мы ж на месцы стаім на тым самым,
Стаім ды і годзе.

Аніякай дарогі
На ўсход і на захад няма нам,

Мы ваюем адны, без падмогі,
Акружаным станам.

Нам няма як паветрам ці сушай
Падмогу падкінуць,
І павінны прабіцца мы мужна
Ці мужна загінуць,

Асядлала брыгада шашу
І засела ў мястэчку...
Хоць хацеў бы я, не апішу
Бой за ўзгорак, за рэчку.

Не апішаш, бо слоў будзе мала
Для гэткага бою, —
Як бамбіць налятала
Па сем самалётаў на хвою;

Як радзелі рады, роты нашы, палкі і атрады;
Як не стала начштаба, а з ім камандзіра брыгады;
Як салют над магілай
Над іхняй далі мы магутны;

Як пасля нашай сілай
Камандаваў Зарудны;
Як ішлі, як касілі нас кулі,
А мы іх не чулі;
Як кальца нам прарваць не ўдалося,
Адступіць давядося.

. . . .

Усяго не апішаш, бо слоў
Для ўсяго будзе мала,
Як патронаў у нашых байцоў,
Як снарадаў не стала.

Вораг лезе і лезе, — лезе
Ў брані, у жалезе,
Перамогу ён чуе;
Каля сцяга стаю і гляджу я.
Чым фашыстаў стрымаць?
Людзі гінуць і гінуць.

. . . .

Я не знаю, ці варта пісаць
У такую хвіліну?
Час прыйшоў...

Трэба сцяг ратаваць,
Сцяг на глум і на здзек не пакіну.

З дрэўка сцяг я зрываю,
На вуліцу выбягаю.
Ціха стала на вуліцы.
Ціха.
Што за ліха?
Кулямётчык забіты ляжыць

За сваім кулямётам,
Ён як быццам пытаецца: хто там
Па тратуары бяжыць?
Да яго падбягаю,
Ён чэсна стаяў, да канца:
Кулямётная лента... пустая,
Апошняй была у байца.

— Сцяг выносіш? Нясі... —
Кажа мне яго позірк упарты:
Чэсць забітых усіх
Ты выносіш,
Мы гэтага варты. —
Я бягу. Скаланулася хата —
Гэта нашая ў садзе гармата.
Мае ногі нясуць мяне ў сад.
Не магу іх стрымаць я.
Чую стрэл: пасылае снарад
Танк нямецкі па нашай гармаце.
Кулі свішчуць. Снарад праляцеў.
Новы выбух мне чутны.
Падбягаю:
Ляжыць каля дрэў
У баку ад гарматы... Зарудны!
Ён ляжыць у крыві, нерухомы,
Пад ціхаю ліпаю.
Я крычу, як глухому,
Крычу яму, клікаю, клікаю,
Я крануў яго лёгка, —
Ускрыкнуў, варушыць рукою.
Ад яго недалёка
Наводчык засыпан зямлёю.
І яго я трывожу. Наводчык
Зямлю атрасае,
Устае, праціраючы вочы.
— Ты хто? — ён пытае.
— Свой, не бачыш?..
У пары
Лягчэйшай нам будзе дарога.

На маім шынялі камісара
Нясём палкавога.
Мы ідзём непрыкметныя —
Абступіла з бакоў канаплянне.
Доўга помніцца будзе мне гэтае
Чорнае ранне
І халодная сцежка мая.
Мы спыніліся ля ручая.
Ён праз поле бяжыць у лазе,
У кустах, у бярозах.
Што рабіць нам? Гляджу я ў тузе
На дарогі, абозы
І на войска, што едзе, ідзе
Па дарогах, і выйсця няма нам.
Поле нас ве схавае ў бядзе.
Бо яно узарана...

Што ж, прымай нас, ручай,
І вядзі па вадзе нас далёка,

І кустамі з бакоў засланяй
Ад нямецкага вока.

Камісара нясём мы, і ты
Так зрабі, каб ён выжыў,
Каб гусцейшымі сталі кусты,
Каб раслі яны вышай.

Мы нясём яго на шынялі,
Ты спрыяй нам, дзе можна,
Ты варожыя патрулі
Абмінай, абыходзь асцярожна.

Сцяг брыгады нясу я, ручай,
Што памёрла сягоння, —
Ты вядзі нас у пушчу, хавай
Ад бяды, ад пагоні.

. . . .

Меле жвір і гаворку вядзе,
Не спыняе работы
Бесклапотны ручай.
Па вадзе
Ціха хлюпаюць боты.
Не відны за сцяною чаротаў,
За ранішняй парай
Дзве спіны, і дзве каскі, і ботаў
Дзве роўныя пары.
Горка ім, людзям тым!
І адзін з іх не верыць зусім,
Як не вераць дарослыя казкам,
Што яго гэта боты і каска,
Што ўцякае з мястэчка свайго
І не дасць сабе рады,
Што за пазухай у яго
Сцяг ягонай брыгады,
Што той сцяг ён з сябрамі нясе
І што мала іх, мала,
Што забіты таварышы ўсе
Што брыгады не стала.
Хто сказаў? Ён паверыць не хоча
Ў словы такія,
Бо чаму, як заплюшчыць ён вочы,
Стаяць, як жывыя,
Маладыя, суровыя,
Гарадскія, вясковыя
Дзецюкі... баявая сям'я?

Чалавек гэты — я.
Так, не веру, не верыцца мне
Ні вадзе, ні чаротаў сцяне,
Ні таму, што ручай безназоўны
Да бору прывёў нас.

Безназоўны ручай нас прывёў
У сасновую цішу.

Мы выходзім з яго туманоў.
Узыходзім на ўзвышша.
Камісар у прытомнасць прыйшоў.
— Выжыў, — ціха сцвярджаю я, —
Выжыў...

Перавязваем рану яшчэ раз,
Паклаўшы на верас.
Каб пазбыўся ён смагі,
Піць даю яму з флягі.

Мы гадаць тут не будзем.
Быў рады ён нам ці не рады?
Ці пазнаў ён, што мы — гэта людзі
З ягонай брыгады?

У вачах не знайшоў я адказу,
Ён закрыў іх адразу,
Ён закрыў іх, як быццам
Зноў хацеў і заснуць, і забыцца.

У вячыстым спакоі
Шумелі і сосны, і хвоі,
Не свісцелі варожыя кулі.
Мы таксама заснулі.

4

Жыў ляснік са сваёй леснічыхай
Каля завадзі ціхай,
Каля возера ў пушчы глыбокай
Ад вёсак далёка.

З пушчы гэтай, вядома,
З леснікова га дома,
Ёсць дарогі ў паселішчы тыя,
Дарогі лясныя.

Зараслі яны з часам імхамі,
Травою,
Грыбамі, —
Карыстаўся ляснік імі зрэдку
І ўзімку, і ўлетку.

Больш за ўсё ў кірмашовыя дні
Праязджаў ён па іх на кані,
А па справах службовых, прыватных,
Па неадкладных
Карыстаўся дарогай другою —
Азёрнай вадою.

Жыў ляснік са сваёй леснічыхай
Каля завадзі ціхай.
Камісара да іхняга ганку
Мы прынеслі на ранку.
Для яго папытаўся вады я, —
У нас яна выйшла,
І бярозавіку гаспадыня
Падала нам увішна:

— Піце, родныя, піце,
Таварыша ў хату нясіце.

Вострых кос восем штук
Леснікова хавае застрэшша.
Хіба ён для сваёй пары рук
Косы тыя развешваў?

Мы траву каля возера косім
З леснікам, не пытаем...
Пяць сыноў альбо восем
Было ў лесніка — мы не знаем

І не станем пытацца ў яго,
Бо не бачым з іх ні аднаго,
Бо ці прыйдуць з вайны
Леснікова сыны,
Мы не знаем, —
Таму не пытаем.
Бачыць нашы ляснік мазалі,
Твары нашыя ў поце,
І ён знае: на іншай былі
Ўвесь час мы рабоце.
Моўчкі ён за касою ідзе.
Свішчуць косы стальныя.
Працавалі мы дзе
І займалі пасады якія?..
Ад яго мы пытанняў такіх
Не пачуем,
Знае ён, на пасадах былых
Мы цяпер не працуем.

Нас азёрныя вабілі далі,
Зязюлі ўвесь час кукавалі,
Быццам дрэвы лічылі, лічылі,
Камісара лячылі.

З камісарам у нас
Пры сустрэчах маўклівая змова:
Аб брыгадзе ўвесь час
Між сабой не гаворым ні слова.

Так змаўкае сям'я
Аб памёршым ці сыне, ці браце,
Дарагое імя
Доўга не вымаўляецца ў хаце.

А навошта трывожыць ім боль, —
Родны іх пахаваны, —
Сыпаць горкую соль
Успамінаў на свежыя раны?

Гонім прэч мы ўспамін,
Нежаданы ўспамін, нечаканы,
Прэч, бо ў нас не адзін,
Не адзін чалавек пахаваны...

Толькі лішніх трывог
Не пазбылася наша сям'я ўся, —

Утрымацца Зарудны не мог
І пра сцяг запытаўся:
Сцяг я вынес ці не?
— Так, я вынес... яго берагу я.
— Пакажы.
Што рабіць было мне?
Паказаў яму сцяг... І шкадую.
Перад ім разгарнулі мы сцяг,
Яркі, горды, і ў горы
Патрымаў ён яго на руках, —
Хоць слабы быў і хворы,
І заплакаць гатоў, ды ад слёз
Утрымаўся, прыўзняўся з пасцелі
І сказаў мне ледзь чутна:
— Вынось
Сцяг брыгады... —
Мы моўчкі сядзелі.
Ссунуў чорныя бровы,
Суровыя блiснулі вочы:
— Я на вецер, — адрэзаў ён, — словы
Кідаць не ахвочы...
У дарогу збірайцеся, строгі
Аддаю вам загад.

Усю хату падняў ён на ногі;
Гаспадыня з шуфляд
Дастае нам дарожныя рэчы,
Нібыта матуля.

Прымяраю, ці ўзлезе на плечы
Ватоўка, кашуля.
Мусіць, сына гарнітур рабочы
Дае мне старая...
А куды мы ідзём сярод ночы,
Яна не пытае.
А чые гэта рэчы, чые,
Гаспадыня Праскоўя?
Хто насіў? Не спытаўся ў яе,
Не спытаў пра сыноў я.

Я спіною да лямпы стаю,
Зноў у штацкім адзенні,
На падлозе я не пазнаю
Свайго ўласнага ценю.

Дакументы былыя схаваны
У адзежы вясковай.
Сцяг брыгады зашыты старанна
У ватоўцы.
Ісці мы гатовы.

Чутны стогны Заруднага,
Яго кідае ў холад і жар.
«Як пакінеце тут яго? —
Ціха звініць самавар. —
Гэта вашыя зборы
Яго даканалі зусім...»
Раніцой яшчэ горай

Зарудпаму стала.
Сядзім
Моўчкі мы за сталом.
Гаспадыня частуе нас чаем.
Дзень ужо за акном.
Ворчык рвецца пайсці.
— Пачакаем...
Дні міналі, мінулі.
Адкукавалі зязюлі.
Мы ў смаляныя лодкі сядалі,
Нас клікалі далі.
Сэрцы вабіла возера
Даллю ружовай і сіняй.
Вечар быў.
Перавозілі
Нас гаспадар з гаспадыняй.
Праплывалі лясы, паплавы —
Берагоў панарама.
Камісар палкавы
З намі ехаў таксама.
Мы яго пачакалі.
Ён гэтаму рады.
Мы ў згодзе.
Вось і лодкі прысталі.
На бераг усе мы выходзім.
У суровай цішы
Абняла па чарзе нас Праскоўя:
— Праважаю вас, таварышы,
Нібы родных сыноў я...
— Кінь ты плакаць, старая, —
Няёмка, відаць, лесніку,
А ў самога скупая
Выбягае сляза на шчаку.
Развіталіся з намі.
Пайшлі.
Селі ў лодкі пустыя.
Праз кусты і палі
Сцежкі нас павялі
Палявыя.

5

Месяц сцежку ў дубняк
Залівае халодным праменнем;
Не магу аніяк
Я з уласным асвойтацца ценем,
Недаверліва сам на сябе
Пaглядаю я збоку.
Адвыкаць мне патрэбна цяпер
Ад вайсковага кроку.
Крокі полем і лесам
Друкую я пад псеўданімам.
Быў я Рыбкай Алесем,
А стаў — Палыном Нікадзімам.
Так, цяпер я — Палын,
А таварыш мой — Ворчык Мікіта,
А Зарудны — Смірноў. Не адзін
Я іду каля жыта.

Пакасілі яго кулямёты,
Усё пакасілі,
А тупыя фашысцкія боты
Яго малацілі.

Танкі гусеніц жорнамі
Жыта пасля памалолі,
Коні потныя, чорныя
Хлеб замясілі на полі.

Кроў была ім дражджамі,
Палілі агнём і жалезам,
І ляжыць камянямі
Хлеб з пякарань фашысцкіх за лесам.
На дарозе ляжыць каравай,
Як на белым абрусе,
Хлеб дармовы, бяры і кусай, —
Можа, з гора і ўкусіш.

Трох нас полем ішло,
Гурт рашучы, хаця невялікі.
Уваходзім мы смела ў сяло,
Чуем гоман і крыкі,
З вокнаў шлях залівае святло,
Чутны гукі музыкі.
Дакументы ў кішэні ляжаць,
Не баімся нічога,
Сведчыць подпіс і сведчыць
пячаць,
Што ідзём мы з астрога,
А захочуць арыштаваць, —
Немалыя мы, дзякуй богу...
Мы распытваем каля ганку
Аб вяселлі сялянку:
Ладзіць гэта вяселле Мядзведскі —
Прыслугач нямецкі.
Ён судзіўся калісь за падпал
Птушкаводчае фермы.
Стаў ён старастам, хату прыдбаў,
І балюе цяпер ён...
За Мядзведскага замуж ідзе
Пад пагрозай дзяўчына,
Бо бацькі яе ў лютай бядзе,
Сын — бядзе той прычына.
Камуніст ён.
Мядзведскі бацькам
Пагражае даносам.
Замуж мусіць пайсці іх дачка
Пад смяротнай пагрозай.
Б'ецца з ворагам сын-камуніст
У Чырвоным войску.

На вяселлі іграць гарманіст,
Не згадзіўся,
І вёска
Аб'явіла таксама байкот —
Пуста ў хаце.
Ад бацькоў адвярнуўся народ,
Ад сватоў і ад свацця.

— Мы, — гаворыць кабета, — стаім
І глядзім, бо цікава
Нам даведацца, чым

Гэта скончыцца справа.
Мы заходзім у хату. Гасцей
Мы вітаем з парога.
Сам Мядзведскі ідзе да дзвярэй.
— Што за людзі?
— З астрога.
— Калі ласка, — крычыць нам, — сюды, —
Да стала запрашае, —
За здароўе, — крычыць, — маладых. —
Чаркі нам налівае.
— Будзем піць па парадку
За здароўе нявесты тваей,
За здароўе спачатку...
— Маладой!..
— Маладой!..

Мы на твар маладое глядзім:
Не відно ні крывінкі,
Быццам тут не вяселле зусім,
А памінкі...

Тут па струнах скрыпач
Водзіць светлым смычком пад прымусам,
Не «Лявоніха» сцелецца — плач
Над вясельным абрусам.

Гэта што за музыка такі,
Што за скрыпка такая?
Для гасцей на вяселлі дачкі
Родны бацька іграе.

Што ж, музыка, твой смык
Ходзіць сёння няўдала і вяла?
Ці іграць ты, музыка, адвык,
А ці выпіў ты мала?

Ці хаваеш дачку —
Ад галошанняў струны аглохлі,
Ці на светлым смычку
Твае слёзы яшчэ не засохлі?

Кінь ты, браце,
Пілікаць у хаце
Нямецкага зяця,
Павядзі смычком басавіта, —
Скача Ворчык Мікіта!
Ён скідае ватоўку, зірні,
Скача, як на вяселлі,
Скача так, як у лепшыя дні
Па ўсіх вёсках умелі.
Скача, можа, за сотню ног,
Плешча гулка ў далоні.
Людзі з ганка ідуць на парог —
Шкода, што без гармоні!
І дзяўчаты становяцца ў кут,

Падпяваючы шчыра,
Нібы ўсе яны тут
На вяселлі свайго брыгадзіра,
Нібы ботаў фашысцкіх сяло
Аніколі не чула,
Быццам сонца ўзышло,
Ноч мінула, мінула...
Кліча ранак і жней, і сярпы
На прастор свой бясконцы
Жаць прастор залаты —
Жыта колеру сонца.
Зноў вясёла звіняць ручаі;
Глушыць радасным крыкам
Перапёлка лугі і гаі,
Ці ты чуеш, музыка?

Рад Мядзведскі,
Хоць п'яны,
Але ўсхваляваны —
Весялосці паўнюткая хата,
Мы ва ўсім вінаваты.
— Так і быць! — Абяцае ён нам
Паліцэйскіх пасады.
— Па рукам? — ён крычыць.
— Па рукам.
— Рады службе? — пытаецца.
— Рады.
І выходзіць на хату ён:
— П'ю
Я за жонку сваю!
А другую чарку
За сваю гаспадарку,
За гасцей застолле,
За ўласнае поле,
Каб грэчка цвіла,
Каб рэчка цякла,
Каб жыта над ёю
Вілося трубою...

І сціскае ён кулакі,
І малоціць у грудзі:
— Салаўкі, — ён крычыць, — Салаўкі
Мяне вывелі ў людзі!
Ферму я падпаліў? Падпаліў.
Прызнаюся вам, людзі.
Пеўні тыя, што з дымам пусціў,
Мяне вывелі ў людзі!

І выходзіць на хату Смірноў,
Наш таварыш Зарудны:
— Ты, — гаворыць, — не ў людзі пайшоў,
А ў Іуды...
Табе ўродзіць зямля камяні,
А не жыта — у жніўныя дні.
П'ю я чарку за маладую,
І не шкадую,
П'ю другую чарку ізноў я
За яе здароўе,
За здароўе бацькоў,

За іх сына, што ў войска пайшоў,
П'ю і трэцюю чарку
За кулю для твайго карку! —
Грымнуў стрэл па Іудзе,
Якога і мы не чакалі.
Не Зарудны страляў.
Што за людзі
З натоўпу стралялі?
Што за людзі? Мы з хаты выходзім,
Не бачым нікога.
Мы спяшаемся. Неба на ўсходзе
Ружавее. Дарога
Выйшла з вёскі. Хапіўся Мікіта:
На вяселлі ватоўка забыта.
— Добра, — кажа ён, — што нічога
Ў ватоўцы маёй не зашыта. —
Мы ідзём. Пачынаецца жыта.

. . . .

6

Нас прывыклі перадаваць,
Пад дзятлоў перастукі.
Паплавы з топкай гаці на гаць
І дубам з рук у рукі.

Я спіною да сонца стаю,
Дзень канчаецца ясны.
Я таксама прывык: пазнаю
Цень даўгі, цень уласны.

Не адзін я, прывыклі мы ўсе
Па вадзе хадзіць, па расе,
Да даўгіх і кароткіх ценяў
І да розных здарэнняў.

Так мы трапілі да Лізаветы —
Вясёлай кабеты.

Сярод поля стаіць, у баку
Ад бальшаку,
Лізавеціна хата.
Уваходзім.
Гасцям яна рада.
Лізавета ўсміхаецца міла.
Да стала запрасіла:
— Калі ласка! —
Мы пілі і елі.
Пасцяліла ўсім нам пасцелі:
Спіць у хаце Смірноў — на пярыне.
Сплю я ў пуні — на канюшыне.
А Мікіта Ворчык — у клеці.
Колькі клопатаў Лізавеце!
Па драбінах на сена лезу,
Трапіў нібы на дачу.
Узыходзіць месяц з-за лесу, —
Я праз шчыліну бачу.
Спаць уклаўся,

Ватоўкай накрыты.
Сцяг брыгады ў яе зашыты.
Я яго берагу, хаваю...
Засынаю...
Ці пачуў, ці здалося мне:
Зарыпелі вароты.
Ці пачуў, ці здалося ў сне,
Што шуміць канюшына?
Хто тут?..
Прачынаюся: — Хто гэта?
— Гэта...
Ты не спіш? Гэта я, Лізавета.
Я і ў хаце была — не спіцца,
Я і ў клецьзайшла — не ляжыцца,
І сюды я прыйшла — удавіца,
Дазволь прымасціцца.
— Калі ласка,— кажу Лізавеце.
— А чаго вам бадзяцца па свеце? —
Лізавета ў мяне пытае. —
Ты зірні, раскоша якая:
Я жыву асобна,
Аднаасобна,
Ці не люба, не міла?
Луг сама пакасіла.
Ці працую я мала?
Сёння жыта дажала.
Заставайся ў мяне, —. гаворыць, —
Будзе люба нам жыць і ў горы,
Будуць ціха свяціць нам зоры,
Залатыя месяца рожкі...
Ні вайны табе, ні бамбёжкі.
Застанешся?
— Пайду.
— Да Урала
Дакацілася немцаў навала.
Ты падумай...
— Што ты сказала?
— Немцы ўжо дайшлі да Урала, —
Так іх радыё перадавала.
Шлях далёкі, ці хопіць сілы
Папялішчы лічыць, магілы
Па дарозе, а іх нямала?
Ну?..
— Пайду. —
Лізавета ўстала.
— Душна тут, — сказала, — не спіцца, —
Зноў у клець спаць пайшла удавіца.
. . . .

Знік у ранішнім пыле,
Што ветрам з іржышчаў узняты,
Ў хмарах на небасхіле
Дымок Лізавецінай хаты.
Сцежкі — тонкія змеі
Знікаюць у жытнія далі.

На дажынках прыгонныя жнеі
Нам песню спявалі.

Сялянская хата
Стаяла над светлай ракою.
І жыў там араты
З Агатай сваёй і дачкою.
Яны дажылі да нядолі
І чорнага гора:
Па роднаму полю
Варожыя ходзяць мінёры.
Зямля там намарна ўзарана,
І жыта ўрадзіла,
Бо немцамі ў ёй закапана
Нячыстая сіла.

— Жаць жыта не трэба, —
Жняю папярэдзіў араты.
Дачушку без хлеба
Не можа пакінуць Агата.

На поле з сярпом раніцою
Пайшла яна ўпотай
І там занялася сваёю
Работай да поту.

Прачнуўся араты:
Багата
Пажатага жыта.
Ляжыць яго жонка Агата
На полі забіта.

Аднеслі жанчыну
На могілкі з роднае хаты,
Дачушку пакінуць
Без хлеба не можа араты.

Устала дачушка:
Пажата
Ўсё жыта за домам.
Ляжыць на снапах яе тата,
Як сноп, нерухома.

На полі малая
Стаіць і разводзіць рукамі,
Стаіць і не знае,
А што ёй рабіць са снапамі?

Капу, як магла,
З іх злажыла, ўздыхнула глыбока,
Пайшла да сяла,
Што за рэчкаю недалёка.

Дае яна з гора
Суседзям капу залатую.
— За гэта, — гаворыць, —
Зрабіце мне ласку такую:
Зрубіце сасну
І труну майму бацьку змайстрыце,
А ў тую труну
Разам з ім і мяне палажыце.
. . . .

Знік у ранішнім пыле,
Што ветрам з іржышчаў узняты,
Ў хмарах на небасхіле
Дымок Лізавецінай хаты.
Мы ідзём і далінам
Пачутую песню спяваем.
А ці доўга ісці нам? —
Мы гэтага самі не знаем.
Гаварыць мы аб гэтым не хочам,
Таму заспявалі
І ідзём, куды вочы
Глядзяць, у жытнёвыя далі.
— І куды, і куды мы ідзём? —
Крыкнуў Ворчык ад злосці,
У якую магілу нясём
Непатрэбныя косці?
Можа, войска няма,
Можа, праўду ўдава мне казала,
Што карычневая чума
Дапаўзла да Урала.
Можа, марна ідзём праз чуму —
Не патрэбны нікому?
Што маўчыце?
Крычу я каму,
Мо сабе самому?
Ці на вецер крычу,
А ці хмару заву на параду я?
Я на ўласныя вушы хачу
Слухаць радыё.
Чуеце, радыё?!
. . . .

7

Тут хлапцы і дзяўчаты
Гавораць употай з Масквою.
Лес. Закінуты провад антэны
Высока на хвою.
І вартуюць вавёркі
Шалаш і прыёмнік старанна.
Праз лясы, праз узгоркі
Да нас даляцеў нечакана
З-пад крамлёўскае зоркі
Голас дыктара Левітана.
Ля прыёмніка мы трэці дзень,
З ім расстацца павінны;
Перад ім я саджуся на пень,
Каб паслухаць навіны.

Да яго мае рукі
Прывыклі, нібы да штурвала.
Спаць кладземся пад гукі
Інтэрнацыянала.

Б'е гадзіннік. Прыгадваю я,
Што мы ў лесе, не дома.
Дзе вандруе мая сям'я,
Жонка, дзеці мае?
Невядома.

Ці ўцяклі ад навалы яны,
Ад ваеннай навалы?
Зводкі слухаем мы дзень пры дні,
Зводкі радуюць мала.
Чуем: горад пакінуты наш,
Стане крыўдна і горка.
Выйдзеш моўчкі адзін за шалаш:
Што ты скажаш, вавёрка?..
Хіба я не прайшоў
Край з маленства мне любы.
І не бачыў я жлобінскі роў —
Закапаныя трупы?..
Там дзяцей, там бацькоў і жанок
Закапалі жывымі.
Доўга жоўты пясок
Варушыўся над імі.
Можа, ён і цяпер
Там варушыцца?
Чуеш, вавёрка,
Я пытаю ў цябе,
Хіба гэта не горка?
Хіба слухаць фашысцкія трубы,
Лязгат гусеніц не абрыдла, —
І як гаўкае ў радыёрупар
Праклятае быдла?
Хіба слухаць чужацкія маршы
І песні не горка?
Ці па любай Зямлі, ці па Марсе
Ідзём мы, вавёрка?
— Што сядзім, камісар палкавы? —
Крыкнуў Ворчык. — Даволі!
Будзем гэтак сядзець, то Масквы
Не пабачым ніколі. —
Мы пайшлі.

Зноў лясы, паплавы,
Сцежкі росныя ў полі.

Толькі дзіўна, чаму
Не спяшаецца Ворчык Мікіта:
То захочацца раптам яму
Адпачыць каля жыта,
То на камень ён сядзе пры лесе
Ў новай турбоце
І рукой у халяву палезе —
Рэжа цвік яму ў боце,
То пясчынку кляне,
Што яму зацярушыла вока.
Не яна зацярушыла, не —
Дом, які недалёка, —
Дом бацькоў застаецца ўбаку
На паўночным усходзе.
Мы на ростанях у ляску,
Праз якія праходзіць
Дарога ў раён,
Дзе жыве яго жонка.
Садзімся,
А ён
Адышоўся ў старонку:

Дарогі, трывогі,
Хвіліны, гадзіны...
Чапляюцца ногі
За хварасціны.
На гразкую гаць
Не звяртае увагі,
Хацеў бы прыстаць --
Не хапае адвагі.

**Мы здагадваемся, чаму
Занудзіўся Мікіта.**

Ноч халодная сёння, — таму
Мы адной з ім ватоўкай накрыты.
Ад мяне адвярнуўся спіной,
Спіць Мікіта. І я засынаю.
Ноч.
Шумела над ім, нада мной
Доўга хвоя старая.

**Я прачнуўся паўночнай парой. —
Зуб на зуб не трапляе.**

Ворчык знік. І агонь пад сасной
Гасне, намі забыты.
Не знаходжу ватоўкі сваёй —
Знёс Мікіта.
Што з ватоўкай? Дзе Ворчык?
Дзе сцяг?
Што здарылася? Не разумею.
Ахапіў мяне холад і жах,
Сэрца раптам нямее.
Што рабіць мне? Сказаць мне каму?
Пабудзіў я Смірнова.
— Сцяг! — кажу я яму.
— Сцяг! — адно толькі слова.
Доўга з ім
У начныя крычалі мы далі.
Лес застаўся глухім.
Лес маўчаў.
Мы дарэмна гукалі,
Не адказвала гаць,
Не адказваў Мікіта,
Нямала
Ён прайшоў... Да яго ўжо, відаць,
Рэха не далятала.
Мы сядзім ля агню, ля сасны.
Колькі пройдзена шляху?
Сцяг быў з намі.
Цяпер мы адны...
Засталіся без сцягу.
Часта марылі мы між сабой,
Калі сцяг гэты неслі,
Што пад ім яшчэ пойдзем у бой
І спяваць будзем песні.
Сцяг мы вынесем, думаў Смірноў,
І даб'ёмся загаду,
Каб загінуўшую наноў
Аднавілі брыгаду.

А цяпер? Горкі дым
Вочы нам выядае шчэ горай.
Што сядзім? Што маўчым?
Нас, як громам, ударыла гора.
Не знаходзіцца слоў
У маўчанні пакутным.

Ён успомніў, што ён не Смірноў,
А Зарудны...
Не, не выеў яшчэ сінявы
Горкі дым, загарэліся вочы,
Ён успомніў, што ён палкавы
Камісар наш,
Што Ворчык — наводчык.
Не для радасці і весялосці
Мы ідзём да Мікіты у госці.

8

Знёс ватоўку маю чаму?
Не дадзім сабе рады.
А навошта яму
Сцяг брыгады?

Можа ён, пачынаючы шлях
Да бацькоўскага дома,
Захапіў і ватоўку і сцяг
У дарогу свядома?

Можа ён на ўсход панясе
Сцяг брыгады?
А як вынесе, будуць усе
Сцяганосцу рады.

Немалую мець будзе там
Ён павагу
І за тое, што выйшаў сам,
І за вынас сцягу.
Пра яго нічога благога
Мы не скажам тады,
Хоць і крыўдна,
Але нічога, —
Нейк жа сцерпім,
Такой бяды...

. . . .

Лічыць час у сухой траве,
Нібы конік, гадзіннік.
Зноў прывал.
Плыве ў сіняве
Павуцінне...

Можа, ўцёк ён дахаты,
Развітваючыся з вайною,
Захацеў араты
Цішыні і спакою?

Жыць пайшоў да сярпоў і да кос,
Як жыве Лізавета?
Але сцяг наш, пытаемся, знёс
Для якое мэты?

Можа, пойдзе ён з ім на паклон
Да нямецкае ўлады,
Прадаваць будзе ворагу ён
Сцяг брыгады?

— Вам, — ён скажа, — прынёс я яго
З пекла бою.
А за гэта прашу аднаго —
Цішыні і спакою.

Не закончыў гадзінкік свае
Нам адлічваць хвіліны,
Камісар палкавы устае:
Мы ісці павінны.

. . . .

Мы багата прайшлі зямлі,
Гоняў, пушч багата,
Мы да вёскі ўначы прыйшлі,
Пастукалі ў хату.
Мы стаім пад акном.
Да шкла
Чалавек прыпадае...
Гэта ён!
У бацькоўскі дом
Дзверы нам адчыняе.

...Тут стаялі месяц назад
На кватэры
Паны-афіцэры.
Па маліну хадзілі ў сад,
Абтрасалі бэры.

А адзін з іх упадабаў
Яго жонку Марыну,
Ён да шлюбу яе схіляў
Да салдацкага,
На гадзіну.
Не скарылася пану яна.
Шлюбу не адбылося,
Удавілася рана яна
Пад акном на бярозе.
Ёй з бярозаю шлюб, з пятлёй,
Хоць халодны,
Ды больш выгодны.
Вось запіска. Сваёй рукой
Жонка піша:
«Адпомсці, родны!..
Не хачу нявольніцай жыць,
Лепш загіну...»

Ён расказвае, голас дрыжыць.
Мы маўчым.

Запаліў лучыну
І пры цьмяным яе святле
Да стала запрасіў нас сесці, —
Можа есці мы хочам?..

Але
Не хацелі мы есці.
Мо стаміліся мы? Хацеў
Ён пасланы нам пасцелі.
Чуўся пеўняў далёкі спеў
На сяле.
Мы спаць не хацелі.
Ён спытаўся: — Чаго ж прыйшлі?
Вас не голад прывёў, не стома...
— Мы, — кажу я, — сюды прыйшлі
За ватоўкай, вядома...
Ты, здаецца, забраў яе? —
Ён пайшоў у бакоўку
І выносіць, і аддае
Мне маю ватоўку:
— Холад быў... вы ж маглі адной,
Камісаравай, акрывацца...
А ці след з драбязы такой
На мяне злавацца?
— Сцяг, — кажу я, — ў ватоўцы маёй.
— Сцяг? — збялеў ён,
З твару змяніўся, —
Сцяг брыгады зашыты ў ёй...
Я... зусім забыўся...
Лізавета сказала мне,
Нібы немец дайшоў да Урала, —
Ціха ён гаварыў, як у сне, —
Я падумаў:
Усё прапала...
Думка мне увесь час, як ішлі,
Не давала спакою...
Я зусім разгубіўся, калі
Слухаў радыё лясное.
Там і вырашыў уначы
Я пад дахам зялёным,
Што з палону нам не ўцячы,
Што сваіх не дагонім.
Мне абрыдла сонца, жыццё,
Засталася надзея —
Можа, з жонкай знайду забыццё
Ў бядзе я?
Я не думаў больш ні аб чым...
З вамі не развітаўся.
Сцяг? Аб ім я забыў зусім...
Я спяшаўся... спяшаўся.
Як я бег дамоў
Да бацькоў,
Як лічыў я хвіліны...
Не знайшоў забыцця, не знайшоў
Сваёй жонкі Марыны.
Стаў не люб мне і родны парог,
І куты роднай хаты...
Сцяг? Хіба яго ўспомніць я мог,
Ачуняць ад страты?..

Гэта праўда. На сцяг зусім
Ён забыўся.
Чаго яшчэ болей?
Не прыйшлі б мы, ён бы аб ім
І не ўспомніў ніколі.
Ён забыў, разумеем без слоў,
Кроў сяброў,
Іх адвагу,
Чэсць забітых байцоў,
Што кляліся гэтаму сцягу.
І сказаў камісар:
— Пайшлі!
Бацька ўстаў, прачнулася маці,
За парог нас бацькі правялі.
Што маглі мы сказаць ім?
Хай не знаюць яны ў бядзе
Аб злачынстве сына.
Няхай думаюць, што ідзе
Помсціць ён за іх,
За Марыну...
І за родны дом, і за сад,
І за бэры, і за маліну.
Хай жадаюць звароту назад
І жадаюць ордэна сыну.
Ён нічога ім не сказаў,
Пакідаючы хату,
А праз двор праходзіў — узяў
Пад павеццю лапату.

Ён магілу капае сам,
Сам сабе, на лясной паляне,
Мы чакаем.
Здаецца нам
Вельмі доўгім чаканне.
Пішам мы смяротны прысуд
Ад імя брыгады.
Ён і сам не чакае тут
Аніякай спагады.
Сам сабе ён капае дол
На світанні...
Нам здаецца: не лес вакол
Тут стаіць у суровым маўчанні,
А байцы з батальёнаў і рот...
Мы іх бачым перад сабою,
На іх тварах і кроў, і пот,
І зямля — пасля бою.
Асудзіць патрабуюць яны
Чалавека без веры,
Уцякаўшага ад вайны,
Да вышэйшае меры...

9

Доўгі след палявых каляін
Вывеў нас да родных мясцін,
Да мясцін, дзе з маленства я рос,
Да сяброў
Дубоў,
Да сяброўак бяроз.

Тут навузнік вісеў на сасне, —
А чаго
Яго
Не відно больш мне?
Дуб стагодні стаяў на лугу, —
А чаму
Яму
Добры дзень сказаць не магу?
Я пазнаць не магу аніяк
Стрэчнай вёскі... Дзе школа? Вятрак?
Дзе знаёмыя хаты?.. Адны
Сярод поля тырчаць каміны.

Лета баб'яга[1] цёплыя дні.
Дзённік свой пішу я на пні.
Я пішу, не знаходжу слоў,
Сэрца б'ецца, рвецца дамоў,
Рвецца глянуць на сына, дачку, —
Дом бацькоў застаецца ўбаку.
Мне адгэтуль мястэчка відно,
Недалёка ад нас яно.
Калі пойдзеш полем, напрост, —
Да мястэчка дванаццаць вёрст,
А як пойдзеш шляхам, —
Дванаццаць з гакам...

Лёгка бегчы да родных сёл,
Цяжка сесці за родны стол.
У мяне спытае дачка:
— Тата, ты прынёс малака? —
А ад сына пачую я:
— Ты прывёў мне з Мінска каня? —
На пяньковай
Вяроўцы дамоў
Ні каровы
Я,
Ні каня
Не прывёў.
Ні гасцінца я для дзяцей
Не прынёс, як прыносіў даўней.
Я ад кожнага вока прынёс
Родным дзецям па жмені слёз.

Толькі слёз ніхто з іх не просіць,
Ім і матчыных досыць.
Госця плачам сустрэнуць у хаце,
Бо няма чым
Яго частаваці.
Скажуць дзеці:
— Пі, бацька шчыры,
Жмені нашых слёз — іх чатыры.
Не, не гэтак прыйду я ў дом,
З новай каскай прыйду, са штыком.
Не нікчэмным, слабым жабраком,
А як бацька прыйду я ў дом,
Сонца ў дом
Прынясу на штыку,

---

1 *Баб'е (бабіна) лета* — так называюць цёплыя восеньскія дні.

Малаком
Напаю дачку,
Пасаджу свайго сына я
На жывога,
На баявога
Каня.

Будзе час дзіцячых уцех,
Будзе смех, — я прывёз ім смех,
Будуць слёзы, —
І іх я прывёз, —
Каску поўную радасных слёз.
...Бачыць я не магу, не хачу
Местачковую каланчу,
І знаёмыя мне палі,
І знаёмыя стрэхі...
— Пайшлі.
Лістамі, дубровы,
Мой след замятайце!..

Бывайце здаровы,
Звароту чакайце!..

Тут ніхто мяне не пазнае.
Я гляджуся ў крыніцы свае.
— Гэта хто? — пытаюць яны.
Я гляджуся ў ручай лясны,
І ў здзіўленні
Ручай звініць:
— Хто ў адзенні
Драным стаіць?
— Ваш я, свой,
Я прыйшоў сюды... —
Ад рачной,
Ад азёрнай вады.
Чую ўсюды адказ адзін:
— Ты не Рыбка... Палын
З барадой
Даўгой...
Хоць я з барадою
І ў гэткім адзенні,
А толькі былое
Не ўмёрла сумленне,
Хоць пальцы грубымі
І сталі, — не ўмёрла,
Душыць буду імі
Варожае горла.
Лістамі, дубровы,
Мой след замятайце!
Бывайце здаровы,
Звароту чакайце!

У шумлівай завеі лістоў,
Да лясное палянкі.
Па карэннях дубоў
Нам насустрач грукочуць фурманкі.
Лісцяў роем стракатым
Іх след замятаюць мяцелі.
— Гэй, куды вы?

— Дахаты...
— Ад немца ўцячы не паспелі. —
І тлумачыць народ:
— Мы ўцякалі на ўсход...
— Нас чужацкія кулі
Назад вярнулі. —

Шмат каго пазнаю:
З бліжніх вёсак,
Знаёмыя твары...
Хтось пытае пра вёску сваю:
— Ці не бачыў, таварыш? —
І ніхто мяне не пазнае,
Я зарос барадою.
Можа, едуць тут дзеці мае,
Можа, стрэнуся тут я з сям'ёю?
Едуць сем'і, а вецер
Іх след замятае і свішча,
Едуць маткі і дзеці,
Вяртаюцца на папялішчы.

Мы з Зарудным ляжым за дубамі
Ізноў на паляне.
Мы чакаем,
Бо перад намі
Дарог скрыжаванне.
Нам чакаць болей недзе —
Фашысцкае войска едзе
Па дарогах на гулкіх машынах,
У шынелях мышыных.
Нам відаць:
Дзве фурманкі
Спыніліся каля дубровы,
Іх сагналі з дарогі танкі,
Крык чужы, крык вайсковы.
Людзі коней сваіх распрагаюць,
Агонь раскладаюць.

. . . .

Хлопчык босы бяжыць да дубровы
Па дровы,
Хлопчык светлагаловы,
Пяцігадовы...
Свецяць сінія вочы здалёк.
Я паклікаў яго:
— Васілёк! —
Ён стаіць у здзіўленні
Перада мною:
Што за дзядзька ў адзенні
Абшарпаным, з даўгой барадою?
Залатая
Нас засыпае
Пурга
Лісцяў шумам і звонам.
— Жыў у Мінску ты, хлопчык?
— Ага.
Дзе ж твой бацька?
— У войску Чырвоным.

— Як выходзіў з мінскае хаты,
Там пакінуў каня ты...
Ты катаўся на тым кані
З кута ў кут заўсёды,
Конь згарэў, Васілёк, у агні...
— Мне каня не шкода
І не трэба...
— Чаго ж табе трэба?
— Кавалачак хлеба. —
Хлеб? Зарудны яго нясе
Ў мяшэчку дарожным:
Паўбуханкі, НЗ,
На дваіх, на ўсё падарожжа.
Хлеб з мяшэчка дастаў я:
— Бяры!..
Гэта хлеб для цябе і сястры,
Еш яго на здароўе. —
І бліжэй падышоў ён,
І глядзіць на чужых людзей, —
Яны добрыя, хоць і чужыя,
І не верыць, і самі з вачэй
Не скупыя, як боб, буйныя
Слёзы сыплюцца... пацяклі,
Пакаціліся самі
Па сухой траве, па зямлі
І па сэрцы маім
Таксама.
Я аддаў яму хлеб
І вось
Стаў за дуб шумлівы
І гляджу, як бяжыць да калёс
Хлопчык з хлебам.
Шчаслівы...
Поўны радасці, поўны прыгод,
Ён бяжыць да фурманкі,
Быццам хопіць на цэлы год
Ім тае паўбуханкі.
Мне здаваўся даўгім яго шлях,
Босы, бег ён праз ямы,
Па халоднай зямлі, па лістах
І па сэрцы маім
Таксама.

Ці дарога мяне змагла,
Што глядзець я не змог,
Не знаю,
Толькі вочы заслала імгла...
І пайшлі мы, і след замяла
Ў дуброве мяцель залатая.

10

Вылез месяца срэбны рог,
Асвяціў балота з-за хмары.
Мы паўзём.
Нашых сэрцаў удары
Чуюць купіны, мёрзлы мох.
Праклінаем першы лядок,
Што хрусціць пад лакцямі.

Перад намі сена стажок,
Вартавы перад намі.
Вораг дрэмле...
Паўзём смялей.
Нам яго абмінуць няможна.
Падпаўзлі. Задушылі.
Далей
Папаўзлі асцярожна.
Мы — на волі.
Блуканням канец.
Перад намі — чырвоны баец.
Дарагая зямля.
Радзіма!
Слова вымавіць немагчыма.

Моўчкі я цалую лядок,
Журавіны, парошу...
Я не проста свой дзённік пішу,
А прысуд выношу,
Каб над ворагам здзейсніць пасля, —
Бо чакае ратунку
Заняволеная зямля,
Нашых прагнучы пацалункаў.
Адрываўся ад спраў,
Слёзы, кроў, дым і попел пажараў
Не ў радкі я старанна збіраў,
А ў магутную хмару.
Дышуць полымнай сілай радкі.
Судны дзень набліжаецца.
З хмары
Хутка грозных маланак штыкі
Па варожых галовах удараць.
Няхай слёзы з вачэй — ручаём,
З сэрца — кроў, а з варожае хаты
Льецца полымя ноччу і днём
У часы расплаты!..

Сёння свята. Па радыё
Я лаўлю Маскву.
Я чакаю...
Сёмы дзень лістапада
Я ў бліндажы сустракаю.
Звон курантаў я чую зноў —
Подых часу
Святочны, свежы...
Я гадзіннік уласны завёў
Па гадзінніку Спаскай вежы.

Я прайшоў з табой многа дарог,
Мой гадзіннік, мой браце,
І я ўбачу часы перамог
На тваім цыферблаце!

ЭПІЛОГ

Больш чым год мінуў з тае даты, —
І са сцягам былым да сяла,
Франтавыя прысады
Абудзіўшы,

Брыгада ішла.
Шчокі вецер снежаньскі ліжа.
Заінелі вушанкі,
Маскхалаты, і лыжы,
І санкі, і танкі.
Іх палкоўнік Зарудны вёў —
Камандзір брыгады.
Белай парай дыханне байцоў
Саграваала прысады.
Іх сяло сустракала
Ў зімовай красе.
Хто сказаў, што брыгады не стала,
Што забіты таварышы ўсе?
Хто паверыць захоча
Ў словы такія?
Бачыць кожны
На ўласныя вочы:
Вось яны — дарагія,
Маладыя, суровыя,
Гарадскія, вясковыя, —
Да акопаў белаю хмарай
Набліжаюцца дзецюкі;

Хутка,
Хутка па ворагу ўдараць
Гартаваныя іх штыкі.

Верасень — кастрычнік 1942.

МАКСІМ ТАНК

(1912—1995)

ПЕСНЯ КУЛІКОЎ

Пахне дзёгцем, потам, рыжаю аўчынай,
Цішыня у хаце згорбленай, старой,
Ды гарыць памалу ноч даўгой лучынай,
Сцелючы сасновым дымам і смалой...
Часам вецер дрэвы, зачапіўшы гужам,
Доўга іх пілуе месяца сярпом
І снуе на плоце белы снежны кужаль
З доўгай снежнай песняй за сляпым акном.

Дымна ў печы дровы і карчы палаюць.
Зайцамі кладуцца цені на сцяне.
Пеніцца сярдзіта бульба, закіпае
Снежнаю завеяй ў чорным сагане.

— Ну, садзіся з намі! — дзед стары гаворыць
І акраец хлеба чорнага кладзе.
— Наарфуе снегу, бы мякіны горы,
Ні праехаць полем, ні прайсці нідзе...
Сам, відаць, далёкі... не з блізкіх аколіц,
Не з-пад нашых, пэўна, саламяных стрэх...